

Eske og Else - et borgerpar fra Reformationstidens Næstved

06-06-2017

Denne fortælling kredser om Eske og Else, som ses på en flot ligsten i Skt. Peders kirke i Næstved. De er blevet tegnet op og farvelagt, for så er det nemmere at se dem for sig. Det der er specielt med Eske og Elses ligsten er, at det er den ældste i Næstved af et almindeligt borgerpar, de var hverken fine adelsfolk eller kirkefolk. Vi ved ikke mere om dem end det der er skrevet på stenen. Deres navne Eske Pedersen og Else Pedersdatter, deres dødsår og begge har et våbenskjold med bomærke, deres eget personlige kendetegn. Alene det, at de fik lavet en ligsten fortæller at de havde tjent godt, formentlig var dygtige forretningsfolk, hvilket de gerne vil vise, som de første af deres stand der fik sådan en figurgravsten i Næstved.

Næstved var en af de største byer i Danmark i 1500-tallet med over 5,000 indbyggere. Klostrene og kirkerne fyldte rigtig meget og trak folk til, lige indtil reformation. Men Næstved var også en handelsby, med mange købmænd, og med et marked to gange om ugen, og på særlige helligdage. En del love begrænsede hvem der måtte sælge hvad og hvor. Bønderne fra lokalområdet måtte ikke bare stille et bod op på torvet i Næstved og sælge deres varer, ikke engang folk fra Lille Næstved måtte. Til gengæld møvede nogle adelsmænd sig ind, og brugte deres status til at snuppe noget af storhandlen med kvæg fra købmændene. Der var en del ufred og retssager, om disse ting. Købmændene havde deres bygårde i Købmagergade, den fine gade mellem Skt. Peders kirke og Skt. Mortens, og meget praktisk med sidegader ned til Susåen. Flere af købmændene havde anpart i, eller ejede ligefrem et skib, men det var kun mindre skibe som kunne sejle til Næstved, hvor varerne blev losset og lastet på havnen. Næstvedkøbmændene handlede meget med de nordtyske byer, og der var afsætning for deres varer i storbyen Næstved. En af varerne som borgerne kunne lide var tysk øl, det var meget bedre end det øl der blev brygget i Danmark, men det var dyrt fordi det var importeret og der skulle betales told.

Der var flere gilder i Næstved, et gilde var en slags forening, hvor folk med samme arbejde kunne mødes og drøfte faglige emner. Købmændene i Næstved samledes f.eks. i et Skt. Knuds gilde. Gilderne byggede deres egne gildehuse hvor de kunne mødes, og ud over det rent faglige kunne komme sammen socialt og i festligt lag. Et par af disse gildehuse står endnu, Apostelgården og Kompagnihuset. Købmændene holdt til i Kompagnihuset. Hvorfor det lige var at de dedikerede deres gilde til Skt. Knud, er lidt underligt. Knud var konge i Danmark i 6 år indtil han blev myrdet i 1086, i kirken i Odense. Han blev helgengjort som Knud den Hellige, fordi han døde for sin tro. Så, at det lige blev ham som blev skytshelgen for købmændene, er ikke helt indlysende. Der var selvfølgelig et alter til Skt. Knud i Skt. Peders kirke, så købmændene kunne bede direkte til ham. Knud er skåret i træ og malet, siddende i tronstolen, i sin rustning, og med krone på hovedet, fantastisk ser han ud.

På et sidebillede kan man se hvordan han blev dræbt. Her ses riddere i rustning, og et helt arsenal af våben, kugler og kanoner, en armbrøst, lanser og hellebarder og ikke mindst blankvåben. Denne sidealtertavle menes lavet omkring 1500 i Nordtyskland. En helgen, malet på bagsiden, menes at være den anden Skt. Knud, Knud Lavard som var nevø til Knud den Hellige. Knud Lavard blev også myrdet.

Eske Pedersen og Else Pedersdatter må være født omkring år 1500, medens Danmark stadig var katolsk, og som unge voksne oplevede de reformtankerne rulle hen over landet. Handelsfolk er gerne åbne for det sidste nye og forandring, og de var lige i den rigtige aldersgruppe til at have taget del i de begivenheder der banede vej for indførelsen af reformationen. Mon ikke Eske har været med da byens borgere brokkede sig over den høje husleje de betalte til Skovkloster i 1529. Det var også på helt urimelige vilkår at familierne boede til leje, f.eks. kunne de have brugt mange penge på at forbedre boligen, for så at blive smidt ud uden videre, og uden de fik noget for de udgifter de havde haft på forbedringerne. Parret må have hørt prædikanterne, som kom til byen og fortalte vidt og bredt om Luthers tanker. Eske har givet været vidne til al den uro der var i Næstved da Mogens Gøyes mænd lavede ballade på Gråbrødreklosteret. Han har måske også været med til at jage disse munke ud og nedbrydningen af klosteret bagefter. Næstved oplevede ikke kamphandlinger under borgerkrigen, Grevens Fejde, som kom et par år efter, men byen havde en overgang to grupper landsknægte under Kort Van Hansteen og Wulff van Rosenberg indkvarteret. Byen måtte, som andre, bidrage med at betale ekstraordinære skatter, og sendte både mandskab, kanoner, krudt og kugler og mad til soldaterne da Kong Christian bad om det. Næstvedborgerne udnyttede uroen under krigen til at lave endnu et oprør mod Skovklosteret. De lod deres kvæg græsse på klosterets jorder, fiskede i deres fiskevande og huggede træer i klosterets skove.

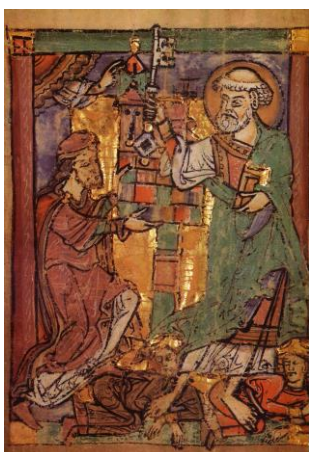
Da Christian generobrede København og krigen sluttede i august 1536 blev han Kong Christian d. 3. for hele Danmark. I løbet af et par måneder indførtes "Recessen om reformationen", her blev rammen for alt det nye han ville gennemføre sat. Meget af det handlede om reformerne i kirken, men reformationen bragte andre ting med sig, som ændrede samfundet og som også har haft en afsmittende virkning på dagliglivet. I samme recess, blev folk mindet om at en handel skulle gå ordentligt til, adelen, præsterne og embedsmændene, dvs. de magthavende, måtte ikke tvinge og true bønder til noget, men købe "*af ham som var han en fremmed*". Og så skulle folk ellers handle hos købmanden i købstaden dvs. i byen. Noget ekstra besvær fik købmændene, med at skulle finde nye leverandører, til at erstatte dem de havde haft i Nordtyskland, som de ikke måtte handle med længere efter krigen. (Lybækkerne havde kæmpet med Christian d. 2. om at få magten i Danmark).

Selv om købmændene formentlig var foregangsmænd for reformationen, kunne det godt tænkes at de, da idealerne skulle nedbrydes, sørgede for at Skt. Knud tavlen overlevede. Det var måske alligevel bedst at holde sig gode venner med ham. Tavlen blev i kirken indtil den blev givet til Nationalmuseet i 1800-tallet. Selv om en sidefløj af tavlen mangler, er den stadig så flot, at den er udstillet i den permanente udstilling.

En anden sidealtertavle fra Næstved overlevede i Skt. Mortens kirke. For 250 år siden stod den gemt under orgelværket, men nu hænger altertavlen på kirkevæggen tæt ved prædikestolen. Denne altertavle til Skt. Peder menes malet af den samme kunstner, som malede Bo Madsens altertavle til Rislev kirke. Den blev malet lidt senere i 1525, og stod muligvis som ny i Skt. Peders kirke. Apostlen, Skt. Peder sidder på en trone og fylder midterfeltet. Han er klædt som pave, (han var den første biskop af Rom og derved den første pave), og med pavens fornemme hovedbeklædning, som har hele 3 kroner eller tiaraer over hinanden. Peder holder en stav og en nøgle. På sidefløjene er der 4 malerier, som illustrerer scener fra Peders liv. Med fløjene lukket over St. Peder ses en forfærdelig scene, de 10.000 ridders martyrium, hvor de nøgne og halvnøgne kastes ned i et vildnis. Denne altertavle er flerleddet, og når fløjene lukkes over Skt. Peder ses et ekstra sæt sidefløje, hvor ærkeenglen Skt. Michael ses til venstre for Skt. Peder og til højre Skt. Nicolaus/Nikolai. Det nok de færreste der vil genkende Nicholas, julemanden, her, for han ser ikke særlig sympatisk ud. Han er klædt i en biskopdragt og holder en stav, en bog og tre kugler. Kuglerne symboliserer gaven han gav 3 piger i medgift så egentlig er han god nok!

Det var Peder Bodilsen, manden på hesten på den lille statue på Hjultorvet, som ejede Skt. Peders kirke i 1100-tallet, og den havde Peder selvfølgelig givet navn efter sin skytshelgen Skt. Peder. Han stiftede det første kloster i byen, og klosteret, som ejede det meste af Næstved, brugte dette segl på officielle dokumenter. Seglet har Skt. Peders krydsede nøgler, og nederst er bølgerne fra Susåen. Det vides at Næstveds borgmester og rådmænd (Eske var ingen af delene), fra 1421 brugte et segl med en kongekrone, nøglerne og bølgerne på byens vegne. Ved reformationen havde Næstved brug for et byvåben uden katolske symboler, det gik ikke med helgenen Skt. Peders nøgler mere. Det blev til det helt enkle våbenskjold med en gylden kongekrone på en blå baggrund.

Lidt kedeligt må man sige. Først i slutning af 1600-tallet (1692) tog Næstved et nyt byvåben i brug, nu havde det 3 kroner¹. Dette byvåben brugtes indtil godt op i 1900-tallet. Museet har lige fejret 100 års fødselsdag, og det første museumsskilt som hang udenfor var med de tre kroner. Men så tog Næstved det gamle byvåben til sig igen, og det har overlevet indtil flere kommunesammenlægninger. Så nøglerne i vores byvåben er Skt. Peders nøgler til Himmeriget.

Der findes flere billeder hvor man anskueliggjorde for menigheden hvordan man skulle gøre i den nye protestantiske kirke. Nu hvor de havde smidt mange altertavler og alterforsider med helgenbilleder ud, skulle der nye til. De var gerne malet med billeder af almindelige borgere og præster, som ikke længere lignende katolske præster men menigmanden. Præsterne var f.eks. begyndt at anlægge skæg! På alterforsiden fra Torslunde kirke ses, at folk medens de lytter til præsten, enten står op eller sidder på kirkegulvet. Præsten holdt sin prædiken på dansk så alle kunne forstå den, og den blev for kirkegængerne en vigtig del af gudstjenesten.

Alterforside Torslunde kirke 1561

¹ Pudsigt at det er det samme som våbenskjoldet for Kalmarunionen og det svenske rigsvåben.

Kort efter dette maleri blev malet begyndte kirkerne at stille bænke op, så folk kunne sidde medens de hørte prædiken. Efter reformationen manglede kirkerne penge fordi de ikke tjente så mange penge som tidligere da folk betalte for aflad og messer, og donerede gaver til sidealterne. Kirkerne havde brug for penge, både til løn for de ansatte, men også til omkostninger til vedligeholdelse af bygninger og inventar. En ny måde at få indtægter på, var at leje siddepladser (stolestader) på bænken ud. De adelige sad i første række og fik gerne lavet fine gavlstykker til deres bæk med deres våbenskjold på. Det kan ses i Skt. Mortens kirke. Jo længere fremme i kirken, jo dyrere var det at sidde. De velhavende borgere betalte også for de næstbedste, og fik deres navne malet på bækryggen, så var de sikre på at andre ikke formastede sig til at sidde på deres pladser. Det var tilsyneladende noget kvinderne gik meget op i, og skænderier om sidepladserne kunne ligefrem ende i retten.

Stolestæder fra Skt. Mortens kirke, Næstved

Næstved var ikke større end at alle ville have vidst hvem Eske og Else var. De var formentlig gode, solide borgere som arbejdede flittig, opførte sig ordentligt, og var engagerede samfundsborgere. De er et flot par klædt i fine dragter passende til deres status, de kunne være et velhavende købmandspar. Man skulle kunne se på folks tøj hvem de var, om de tilhørte adlen, det bedre borgerskab eller var almindelige bønder/borgere. Der var love der skulle forhindre at folk, som parret her, brugte for mange penge på tøj, men klædte sig passende til deres stand. Nu er ligstenen ikke malet, men vi ved fra malerier, som alterforsiden fra Torslunde 1561, hvilke farver der var brugt.

I kirkeordinansen fra 1539 mindes borgerne om at man skulle iklædes sit pæneste, (bryllupstøj) til nadver, og her hvor alle er fint klædt på, ses at sort, rødt, grønt og lidt gult var de dominerende farver. Alle de gifte kvinder har et hvidt tørklæde bundet om hovedet medens mændene er barhovedede. De unge ugifte piger har deres hår i fletninger, pænt sat rundt om ørerne, og holdt fast med et flot bånd, et bindike. Men en nedtoning af det farverige og overpyntede, som mindede for meget om den katolske kirke, var i gang. I Ribe i 1561 indskærpedes kvinderne at det ikke var tilladt at bruge farvede eller pyntede kåber til kirkegang, de skulle være sorte. Kvindedragten blev mere tillukket, og selv om man viste sin status igennem dyrt stof af god kvalitet, skulle man gerne udstråle mådehold. Der var forståelse for at det var en ekstra udgift, at folk nu skulle eje en sober kirkegangsdragt ud over hverdagstøj og eventuelt festtøj, og fattige kvinder var undtaget eller måtte låne sig frem til en kåbe.

Men folk vil jo gerne pynte sig og der kom med års mellemrum dragtforordninger for at minde om hvad man kunne tillade sig. I 1547 i den Københavnske Recess præciseres at ingen borger eller bondes hustru eller barn måtte bære fløjel, damask eller silke bortset fra som hårbånd, et bindike, og det måtte ikke være yderligere pyntet eller smykket. Og så kan man spørge, gik der politi rundt og holdt øje med hvad folk have på? Det var der ikke, andre borgere skulle melde den slags lovovertrædelser til lederen af det lokale hospital, dvs. her i Næstved, Helligåndshuset. Så ville pigen f.eks., i tilfælde af et pyntet silkehårbånd, blive bragt dertil, og hospitalsforstanderen skulle tage stilling til om hun havde forbrudt sig mod loven. Hvis hun havde, skulle hendes far betale en bøde. Bøden gik så til hospitalet til at betale deres omkostninger. Hospitalet havde hårdt brug for penge, så man skulle næsten tro at de gerne hapsede den slags bøder til sig. Men pudsigt nok står

der også i loven, at skulle hospitalsforstanderen se igennem fingre med det, måtte andre, hvem der ville, "tage det pågældende silkestykke af" hende. Det er en skam man ikke kan se Helligåndshusets forstander Hr. Hans' regnskab, som han skulle sende til Mogens Godske, for at se om de fik nogle bødepenge ind den vej. Kirkerne havde, og har stadig, en pengeindsamlingsblok hvori menigheden kan lægge en donation.

Skt. Peders kirke har stadig deres gamle blok, samt et maleri fra 1633, en fattigtavle. Med billedet af kirken og af en stakkels halvnøgen syg mand, forklares i rim at kirken havde brug for midler til vedligeholdelse og til hjælp til de fattige og syge i sognet ovre på hospitalet.

Det var ikke kun pigerne, der skulle holde sig fra at pynte sig unødigt meget. Superintendent/biskop Peder Palladius var ude efter de unge mænd og deres frås med modetøj. De tyske landsknægte som havde været i København i pinsen 1555 havde sat endnu mere skub i moden for pludderhoser. Palladius oversatte et tysk skrift mod disse pludderhoser, hvor der tordnedes mod hosedjævlen. Nogle brugte formuer på silkestof til for i deres bukser, til et par "20, 40 ja indtil 80 alen silke" som kostede tilsvarende et par bondegårde! Og

det var ikke kun frås med silke til foret som var problemet. Han mente at drengene klædte sig i disse flotte bukser, med udstoppede skamkapsler, så de arme og uskyldige piger blev lokkede af dem og ikke kunne styre sig. Det var ikke godt! Lidt pudsigt er det så at se ligstenen af Mikkel Sehested i Skt. Peders kirke. Denne noble, fromme adelsmand er klædt i en meget flot dragt med de smukkeste pludderhoser med skamkapsel, lige som højmoden tilskrev. Men han var også fra Holsten. Palladius havde ikke kun en aversion mod disse bukser, endnu værre var modetøj som kom udenlands fra, fra Frankrig, Spanien, England og Skotland, for det blev man syg af.

Eske Pedersen og Else Pedersdatter står stolt og ser taknemmelige ud over det de har opnået. Partnere i et godt ægteskab, hvor Eske har taget sig af sit erhverv medens Else har taget sig af familien og husholdningen. Det betød ikke at hun ikke var aktiv i mandens forretning, for det var mange af disse 1500-talskvinder. Eske blev begravet anden pinsedag 1552, og ifølge en optegnelse fra 1759, lå han i tværgangen i kirken under orgelet. Han ligner også en mand der var glad for musik! Else døde 10 år efter sin mand, hun blev begravet fredag efter hellig trekonger i 1562. Ligstenen er flyttet og står op ad kirkens ydermur. Desværre mangler der noget af tekstfeltet forneden på stenen. Inskriptionen ender med en rim, men linjeafslutningerne mangler. Det er ærgerligt at der ikke er flere oplysninger om parret, for nysgerrig er man blevet☺.

